ԱԹԵՐԵԼԵԿԱՆ ԹԱՂԹԸ

ՇԻՐԱԿԻՑԻ

ԱՀԳԱՅԻՆ

ԳՐՈՒԿԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

1909

39ՐԴ ՏԱՐԻ

23 ՕԳՈՍՏՈՍ. ԹԻՎ 39

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏԵՐԸ

Ա. ՄԱՏՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ

ԻԶՄԻՐ

ԱՅԼ ԵՒՍ ՄԻ՛ ՎԱԽՆԱՔ ԾՈՎԱԽՏԷ

ZOTOS ZOTOS ZOTOS

ՍՊԱՆԶԵԼԻ ԴԱՐՄԱՆ ՄԸ

Ամեն դեղարաններու մէջ փնտռեցէք

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԳԷՈՐԳ ՊՈՒՊԼԻ	Բարոյագիտ ԼԹԻՆ	913
ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ	Ինկած աղջկան մը	920
ԼԵՒՈՆ ՄԵՍԸՈՊ	Նոր ճանիզոններ Ասիայեն եւ Միջագետք	921
ԱՐՍԷՆ - ԵՐԿԱԹ	Երգը (Պատմական)	926
Մ. Յ. ԽՏՇԵԱՆ	Ազգիացի Լոտեսը	932
ԽՄԲ.	Լրաշաղ	912

ԴԱՐԵԼՈՒՈՒ ԱՌԹԻՒՆ

Մեր Մեծ. գործակալներէն և բաժանորդներէն կ'ապասենք որ իրենց բաժանորդագրութեան պարտքերը վերջապէս հաճին դրկելու։ Թերթիս վեցամսեան լրացաւ, և զարմանալի կը թուի մեզի մեր գործակալներու և բաժանորդներու անտարբերութիւնը և անփութութիւնը։ Մեր ժամանակը չներեր առանձին քարթեր ու նամակներ գրել և յիշեցնել մէն միոյն իրեն պարտքը, ուստի մեր ներկայ այս ԱՌԱՋԻՆ ազդարարութիւնը կը յուսանք թէ նկատողութեան կ'առնուի։

ՊԱՅՄԱՆՔ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ "Ա. ՄԱՄԼՈՅ"

ՏԱՐԵԿԱՆ	50 դրշ.	12 ֆր.
ՎԵՑԱՄՍԵԱՅ	25 »	6 »

ՀԱՏԸ 40 փարա

Հասցէ՝

م. ماموریان مخدومی — ازمیر

« آرمولیان مامول » غزتهسی صاحب امتیاز ومدیر مسئولی

M. Mamourian Fils — Smyrne

ԱՐԵՒԵԼՅԱՆ
ՏԱՍՈՒՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԹԵՐԹ
ՅՅԳԴ ՏԱՐԻ

23 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1909 Թիւ 39

ԲԱՐՈՅԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Իզմիրի Սուրբ Մեսրոպեան վարժարանի մէջ տեսնէ մը ի վեր բարոյագիտութեան դասախօսութիւնը տեսնուած ըլլալով՝ աւանդած դասերս դրքոյկի մը մէջ ամփոփելու պէտքը զգալի եղաւ։

Բարոյականութիւնը բնազդային և յատենական, տիկերական և հարկադրիչ է մարդկային սերունդին համար։ Նախնիք չատ լաւ ըմբռնած և գուշակած էին այս ճշմարտութիւնը։ Պղատոն և Արիստոտել և անոնց հետեւող իմաստասէրները իմաստասիրական բարձր և գեղեցիկ երկասիրութիւններ թողուցին հաստատելու համար որ՝ բարոյականութիւնը բնական օրէնք մէջ օրուն խելացի և ազատ մարդիկ պարտին հպատակիլ։ Այդ օրէնքին համաձայն կը յատկանշուին բարին և չարը, առաքինութիւնը և մեղը, և նոյն իսկ պարտաւորութիւնը և իրաւունքը։ Բարիի և չարի բնազդները այնչափ զգալի եղած են որ հին Պարսիկները աստուածային հաղորդմանը կուտային առանց, սահմանելով իրենց ճոխ երևակայութեան մէջ երկու իրարու հակառակ աստուածներ, որոնցմէ մին Օրմիզդ կ՚անուանուէր, որ էր բարիի աստուածը և միւսը Ահրիման որ էր չարիքի աստուածը և որոնց յատուկ պաշտամունք ունէին։ Այդ երկուութիւնը (dualisme) հնութեան մէջ Յոյներն ալ ընդունած էին։ Երբ դիցաբանութեան մէջ կը տեսնենք որ մէկ կողմէ Պղատոն դժոխքի և խաւարներու աստուած հռչակած էին, միւս կողմէ կը պաշտէին նաև Փեբոսը որ արեգակի կամ լոյսի աստուածն էր և հուսկ յետոյ Մինեռան ալ (Minerve) հռչակեցին իբրև իմաստութեան աստուածուհի, որոնք Պղատոնի հակապատկերները կը ներկայացնէին, իբրև քաղաքակրթութեան նշաններ որոնք սփոփիչ եղան տառապեալ մարդկութեան։

Յունական լուսաւորութեան անկումէն վերջը, այսինքն յետա-

դիմական դարերու մէջ բարոյականութեան զարգացման տեսակէտով կարեւոր և օգտակար երկասիրութիւն մը ի լոյս չընծայուեցաւ, բայց գրականութեան և գեղարուեստից վերածնութեան ժամանակէն, այսինքն 15դ դարէն ի վեր բարոյագիտութեան ճիւղը տակաւ առ տակաւ մշակուելու սկսաւ։ 17դ դարէն սկսելով իմաստասէրներու դիտողութեանց և ուսումնասիրութեանց շնորհիւը բարոյականութիւնը գրեթէ գիտութեան կարգը անցաւ։ Մանաւանդ 19դ դարու իմաստասէրները, բանասէրները և հեղինակները հիանալի և կրթիչ էջեր յատկացուցին այդ գիտութեան ուսումնասիրութեանը և բարի բնաղդը յաջողեցան աւելի զարգացնելու։

Սոկրատ ըսած է. «Առողջ միտք առողջ մարմնի մէջ», խօսք մը որ հանրածանօթ է այսօր։ Եթէ մեր ֆիզիքական կարողութիւնները պահել, նոյն իսկ զարգացնել անհրաժեշտ է առողջապահական կանոնները համակերպելով և մարմնամարզով, նոյն ատաճան և աւելի անհրաժեշտ է մտքի մշակութեան հետ մեր բարոյական կարողութիւններն ալ զարգացնել, համաձայնեցնելու համար առողջ միտքը առողջ մարմնին հետ, երբ մանաւանդ իրր ՄԱՐԴ ստեղծուած ենք ընկերութեան մէջ ապրելու, կեանք մը որ բարւոք դաստիարակութեան կը կարօտի և այդ դաստիարակութեան ճըշմարիտ հիմն ալ բարոյականութիւնն է։ Առանց ատոր կարելի չէ որ մարդս հասկնայ թէ ինչ է իւր պարտաւորութիւնը դէպի Աստուած, դէպի մարդկութիւն, դէպի իւր ազգը, դէպի իւր ընտանիքը և իւր անձը։

Բանի որ մենք ալ իբրև մարդ բարոյականութեան այդ ընդաղը ունինք, պարտաւոր ենք զայն զարգացնել՝ քաղաքակիրթ ժողովուրդներու մտաւորական և բարոյական մակարդակին մօտիկնալու համար։

«Ինչ որ ըլլայ, ըսած է Բանթ, չեմ կրնար անտեսել ստեղծագործդ կամարը որ կայ մեր գլուխներու վերեւը և բարոյական օրէնքը որ կայ մեր սրտերու յատակը»։

Բարոյագիտութեան յատուկ գիրք մը յօրինելու յաւակնութիւնը չունիմ, բայց Ալֆրէտ Ֆուլիէ, Հանրի Մարիոն, Ժիւլ Բայոյի և ատոնց նման մեծ բարոյագէտներու երկասիրութիւններէն ընտրողական քաղուած մը կը ներկայացնեմ իմ սիրելի ընթերցողներուս, քաղուած մը որու մէջ նկատողութեան առած եմ մեր բարքը և վարքը, ինչպէս նաև մեր միջավայրի պէտքերը, աւելցնելով քանի մը անձնական խորհրդածութիւններ։ Ատկէ վերջը ինձ կը մնայ միայն մաղթել սրտագին որ կարողանայի գրիչներ հաճին բարոյագիտութեան վերաբերեալ լաւագոյն երկասիրութիւններ ի լոյս ընծայել յօգուտ մեր դասախօսարակաց և մեր մանկտւոյն։

Իզմիր Սեպտ. 1909 ԳԻՒՈՐԳ ՊՈՒՏՊԱԼԻ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ Մ'Է։

1.— Նախապատմական դիմութիւնները, մարդասանութիւնը, անդամազնութիւնը և կերպարանութիւնը բաղդատուած, փորձառական հոգեբանութիւնը, ինչպէս նաև բաղդատական հոգեբանութիւնը, հնագիտութիւնը, լեզուագիտութիւնը և պատմութիւնը կ'ապացուցանեն որ մարդկութիւնը շատ վարէն ծագում առած է։

Նախնական ժամանակները ապրող մարդիկ քիչ խելացի էին։ Առանց արհեստներու մնացորդները մեզ ցոյց կուտան որ միայն իրենց մարմնական պէտքերուն կը ծառայէին։

Մարդկային իմացականութիւնը սկսաւ անկէ յետոյ զանազաղօրէն զարգանալ և այդ ալ անկարար ընկերակցութեան մը շնորհիւ. քանի մը հարիւր դարերու մէջ անհամար հնարագէտներ կը գտնեն ջուրին շարժիչ ոյժը, նիզը կամ շեմակը, օդին մեքենական ոյժը, և վերջերը շոգիի և եղերականական ոյժերը։ Մարդս հնարած է դիրը, հաշիւը, անկէ վերջը թուղթը և տպարանը։ Առողջապահութեան, չափագիտութեան և բժշկութեան հիմնադիրներուն կը յաջորդեն հանճարներ որոնք մեկարերական մեթոդները կատարելագործեցին և հարիւրապատիկներին բնութեան գաղտնիքները թափանցելու մեր կարողութիւնը։

Երբ գործաւորները, հնարագէտները և գիտունները սիրելական ոյժերը կը ծառայեցնէին, իմաստասէրները, բանաստեղծները կը մաքրէին, կը զտէին բարոյական հասկացողութիւնները. ասոնք ջահակիրներ էին որոնք ճշմարտութեան կը լուսաւորէին ստէպ ճնշուած ըլլալով ժամանակին աւանդութիւններէն օգտուող բռնակալներէ։ Այդ ալիսակիրներ իմաստունները մարդկութեան բարոյական ուղղութիւնը իրենց ձեռքը առին։

Մարդկային ցեղի զարգացման զանազան ժամանակները ուսումնասիրելով կարելի է դնել մարդկութեան յառաջադիմութեան ընդհանուր դիմերը և ապագային մէջ իր ուղղութիւնը։

2.— Կրնանք նաև ուսումնասիրել ամենէն ալնիւ, ամենէն երջանիկ, ամենէն մարդասէր մարդիկը, ասոնք որ ամենէն լայն, ուժգին և կատարեալ կերպով ապրեցան և որոնց կեանքը արժանի է մեր սքանչացման և սիրոյ։ Կը քննենք ասոնց մտածելու, զգալու և գործելու կերպերը աւօրեայ գոյութեան մէջ և զարհուրելի արկածներու կամ ապէտներու առջև։

3.— Մարդկային յառաջդիմութեան պայմաններու և գաղափարներու կանոնին պայմաններու կրկին ուսումնասիրութենէն կը մակարերենք այն ընդհանուր պայմանները որոնք կ'ընեն մարդկային կեանքը կատարեալ, ուժգին և երջանիկ որչափ կարելի է։

Այս ընդհանուր պայմաններու ուս ուսումնասիրութիւնը կը կազմակերպէ բարոյագիտութիւնը։

4.— Դլխաւոր և ակներև եղելութիւն մը կայ. կեանք և խիղճ կամ գիտակցութիւն ունինք։

Ըսելիք մը չունինք անոնց որոնք գիտակից կեանքին գերազանց արժէքը չեն ուզեր ճանչնալ։ Այսօրուան բարձրագոյն մարդու մը վիճակը բարձրագոյն մարդու մը ֆիզիքական, մտաւորական և բարոյական թշուառութեան հետ թող օրինաւորապէս բաղդատեն և համարձակին ըսելու իրենց հոգւոյ անկեղծութեամբը որ մարդկութեան ջանքերը անօգուտ եղած են։

Եթէ համարձակին, մեզ կը մնայ փաստերու և ապացոյցներու դիմել։ Ի՞նչ ապացուցանենք կեանքի վրայ մեր վստահութիւնը մեր ապրելովը։ Անոնք պարտաւոր են ապացուցանելու իրենց անկեղծութիւնը՝ մարդկային կեանք ըսուած բուռը կամովի մահուան մը նետելով. իրենց վարդապետութեան համաձայն չվարուող անձերու յառաջադիմութիւնը կացութիւն մ'է, դիր մ'է զոր կը խաղան ուրանց համոզումի։

Մենք որ մարդկային յառաջդիմութեան բովանդակ աստիճանը լուսաւորուած ենք, մեր գործակիցներին հետ համաձայնելով կէս հաւատանք ընդդիմային և խոհուն հաւատքով մը կեանքի բացարձակ արժէքին։ Մեր ամէն պարտաւորութիւնները համառօտուիլ կը թուին մէկ հաստատութեամբ. սիրել և յարգել կեանքը, ապրիլ մարդուս արժանի կեանքը, այսինքն մեր գիտակից կեանքը, տալով անոր այն ուժգնութիւնը, տարածութիւնը և խորութիւնը որոնց կրնայ հասնիլ։

Ցակու առ տակաւ պիտի տեսնենք որ այս վերացական ձևանը աւելի փոփոխուած և որոշ իմաստ մը պիտի առնէ։

5.— Հոսանք քիչ մը աւելի ընդարձակ բացատրութիւն տալու պէտքը կ'զգանք բարոյագիտութեան գլխաւոր առարկային վրայ, որ է պարտաւորութիւնը և պատասխանատուութիւնը, հետեւելով Բարիզի համալսարանի ուսուցիչներէն Պ. Հանրի Մարիոնի։

Բարոյականը բարուց և վարուց գիտութիւնն է, բայց այն բարուց և վարուց ինչպէս որ պէտք էին ըլլալ, չէթէ ինչպէս որոնք. ուսկէ կը հետևի ուրիշ եզրակացութիւն մը. բարոյականը պարտաւորութեանց գիտութիւնն է։

Ի՞նչ է ուրեմն պարտաւորութիւնը։—Ստանձնուած պարտականութիւն մը զոր ամէն խելացի և ազատ էակ կը ճանչնայ։ Պարտականութիւնը ստիպողական չէ, միտքի հրամանն է, ազատութեան հասցէին հրահանգ մը։

Այս բառերը թէև կարելի է բռնաբարել, բայց այն ատեն միայն մարդս կ'զգայ որ խստիւ զգուշանալ պէտք է զայն բռնաբարելէ, թէ լաւագոյն է անոր հետևիլ և թէ այն միայն մաս կը

կազմէ բարեկարգութեան և թէ ներելի է ասել՝ ընդհանուր ներ-
դաշնակութեան։

6.— Մարդս պարտաւոր կը տեսէ ինքզինքը այդ պատուէրին
հետեւելու, տոիկայ յարգելու խիղճի բերմամբ։ Եթէ բանի մը տեղ
չդնէ, ինքզինքը պատասխան տուս կը նկատէ։ Համարձակու է իւր
խիղճին ասելն։ Ասիկայ մարդուս յատուկ գիրագոյն ձիրք մ'է, որու
շնորհիւ բնութեան մէջ մնան ուրիշ և բարձրագոյն էակ մը կը նկատուի։

7.— Զհնազանդիլ խիղճի ձայնին բարոյական ծանր հետեւանք-
ներ ունի։ Հոտիէ ծագում կառնէ խիղճի խայթը, կսկիծը։ Հիանա-
լիօրէն բացատրած է այդ կէտը դարուս մեծ խմաստասէրներէն մին,
Մ. Ալֆրիտ Ֆույյէ. մարդս իտէալ մը, այսինքն տեսլական մը
կամ գաղափարական մ'ունի ան է իւր գործերուն հետ բաղդատու-
թեան կէտը։ Ամէն խիղճը գնուութեան կ'ենթարկենք։ Ամէն այս-
ինչ կամ այն ինչ պարագային մէջ իւրովի կը հարցնենք թէ ի՞նչ
ընելու պարտաւոր էինք և ի՞նչ ըրինք։ Ի՞նչ պարտաւոր էինք ընե-
լու, այդ է մեր տեսլականը։ Ի՞նչ ըրինք, այդ ալ մեր գործն է։ Օ-
րինակի համար, մեր ծնողքը սիրելու յարգելու պարտաւոր ենք,
այդ է մեր պարտաւորութիւնը, մեր տեսլականը։ Մեր վարմունքն
ալ այդ պարտաւորութեան, այդ տեսլականին համաձայնիլ ուզած
է։ Եթէ ընդհակառակն սիրելու և յարգելու տեղ մեր ծնողքը նա-
խատենք, այն ատեն մեր տեսլականին և իրողութեան, այսինքն
մեր գործին մէջ յաւելի և կիրիչ ընդհարում մը, բաղխում մը տե-
ղի կ'ունենայ որու խիղճի խայթ կամ կամ կսկիծ կ'ըսուի։

8.— Դարձեալ Մ. Հանրի Մարիոնի հետ ըսենք որ բարոյական-
նը յարաբերութիւն ունի հոգերանութեան հետ. հոգերանութեան
ատեան գաղերը յիշենք։ Հոն գնուեցաւ է բարոյականի արմատը։
Հոգերանութիւնը մեզ կը սորվեցնէ թէ մարդս ի՞նչ է։ Հոգերա-
նութիւնը մեզ կը սորվեցնէ նաեւ թէ որո՞նք են մեր կայ ոյու-
թիւնները, բայց բարոյագիտութիւնը մեզ կը սորվեցնէ թէ ինչպէս
գործածել պէտք ենք ատոնք։ Հոգերանութիւնը մեզ կը սորվեցնէ
թէ ի՞նչ կրնանք ընել, իսկ բարոյագիտութիւնը թէ ի՞նչ պարտա-
ւոր ենք ընելու։

Մարդս միակ էակն է որ պատասխան մը ունի բանի մը որ ընել
պարտի, թէև հարկադրուած չըլլայ ընելու։ բան մը որ կը վայելչ
ընել, բան մը որ լաւ է ընել։ Միւս տարրածները իրենց յատուկ
բնական օրէնքներ միայն ունին, բայց այդ օրէնքներու կը հնազան-
դին անգիտաբար, ինչուն չեն գիտեր։ Իրենց ճակատագիրը ունին
ատանց զայն ճանչնալու և չեն կրնար անկէ խուսափիլ։ Նոյն ինքն
բնութիւնն է որ ատոնք անկիս հայ կ'առաջնորդէ դէպ ի այդ ճակա-
տագիրը։ Մարդս ոչ իրեւ անասնային կամ կենդանի ճակատագ-
րային օրէնքներու կը հպատակի։ Իւր ճակատագրին մէկ մեծ մասը

իրեն համար անդիտօրէն կը կարպապրուի, իւր բնախօսական կեանքը գրեթէ իւր միջամտութենէն անկախ է, բայց մարդն միւս ամեն էակներէ աւելի կարող է իւր ապրիլը զգալու, նայուածքով մը իւր ամբողջ գոյութիւնը նկատողութեան առնելու և հարցնելու թէ ինչ է անոր պատճառը և վերջը։ Պիտանի և ճակատագրական կարգ ու կանոնէն զատ, որուն մէջ կը գտնուի, ինչպէս կը գրուի անիւ մը մեքենային մէջ, դ'ընդունէ նաև կեանքի բարոյական կարգապահութիւն մը, այսինքն իտէալ մը, տեսական մը, ազատ գործունէութեան կանոն մը, իւր վարմունքին հետևանքը և վերջը, որուն իւր քմացը հաճեմատ կրնայ մօտիկնալ կամ հեռանալ։ Այսպէս խորհրդածութեամբ, միտքով իւր ճակատագրի գաղտնիքը կը թափանցէ և կը կարծէ ըլլալ այդ ճակատագրի գործիչը, մինչդեռ միւս էակները դ'ընկրկեն, կը հպատակին անգիտօրէն ճակատագրի սուրին։ Մարդ, մէկ խօսքով իւր ճակատագիրը պատրաստելու յատկութիւնը ունի։

Ց.— Իւր ամեն կարողութիւնները այդ նշանները կը կրեն։ Մարդս լիօրէն գործունեայ ըլլալ կ'ուզէ, բայց իւր գործունէութիւնը անասնական և անզգայ ոյժի մը գործունէութիւնը չէ, կ'ուզէ, այսինքն բաղմաթիւ և փոխադարձ կարգերու մէջէն կ'ընտրէ։ Իւր ընտրութիւնը ազատ է, բայց կանոնի մը կը հպատակի։ բան մը պէտք է ըլլալ անխուսափելիօրէն։ Կամքը կրնայ հակառակը ընտրել, բայց իւր ընտրութեան համար պատասխանատու է։

Մարդս կը մտածէ ոչ միայն զգայապանքով վենքը չընդունող իրերու վրայ, ոչ միայն կը հասկնայ ինչ որ կ'զգայ, ինչ որ իրեն տատապանք կը պատճառէ, արձանագրելով իւր անձնական փորձառութիւնները, այլ կը մակարկերէ նաև իրերու հեղեղութեանց վերև կարգ մը, կանոն մը, որոնք իրերը, հեղեղութիւնները պէտք է որ համակերպին։ Բացարձակին, կատարեալին, իտէալին ըմբռնումը ունի. այս ալ միտքն է, դատողութիւնն է, և այդ ըմբռնումին, այդ կարողութեան ցոյց տուած սկզբունքներուն մէջ գործնական սկզբունք մը կայ, որով ոչ միայն իրմէ դուրս իրերու կարգին ծանօթութիւնը ունի՝ այլ կը հասկնայ թէ ինքն ալ իւր վարմունքին մէջ կարգապահութիւն մը պէտք է ունենայ, իրագործէ, ինչպէս նաև իրմէ կախում ունեցող ամեն իրերու մէջ։

Վերջապէս կը սիրէ, կ'զգայ և իւր զգացումներուն մէջ կան զգացումներ որոնք իւր ճակատագրին ուղնութիւնը կը յայտնեն։ Եթէ ամեն բանէ առաջ իւր անձը կը սիրէ, ինքնասէր է, ինքնամոլ է, բնականաբար կը սիրէ նաև իւր նմանները, այն աստեն համակիր է, բայց միանգամայն ուրիշ կարգի ձգտումներ ալ ունի, լաւագոյնին ծարաւը և ամեն տեսակ կատարելութեան սէրը։ Եթէ այս կատարելագործութեան մերձենալու համար բան մը ընէ, ամենափոքր յաջողութիւն մը ունենայ՝ անասելի, աննման պոռու-

նակութիւն մը կ'զգայ, մի՛ դեռ գիտակցութեամբ իր կամքին անկումովը կ'զգայ վիշտ մը, կսկիծ մը ամօթով խառն։

Այսպէս ամեն տեսակէտով հոգեբանութիւնը բարոյականի կը յանգի և զէտ ի բարոյական կ'առաջնորդէ. բարոյականը անոր կատարելութիւնն է։

9. — Մեր ազգաբր լուսաւոր և ձմեռը տաքուկ տուներ կը ընակին։ Տաք բանոց հագուստներ, ամուր կօշիկներ ունին և համադամ և սննդարար կերակուրներ կ'ուտեն։ զարոց կը յանձնեն կարգալ, գրել և հաշուել սորվելու համար։ Կ'ուսումնասիրեն լուսաւորեալ մեծ ժողովուրդներու պատմութիւնը, աշխարհի երկրագրութիւնը և բարոյական դասաւանդութեամբ իրենց ժամանակակից լաւագոյն մարդերու իմ. ատութիւնէն կ'օգտուին, բայց կ'անդիտանան որ այս անհամար բարիքը կը պարտաւորին իրենց նախորդող միլիոնաւոր խելացի աշխատաւորներու, որոնք բարեկեցութիւնը, դիտութիւնը և բարոյականութիւնը ստեղծեցին։

Ծնողք վարձատրուած կը նկատեն ինքզինքին երբ իրենց տգեղն ժրաջան և պարկեշտ է։ Յաջորդ դասերէ մէկուն մէջ պիտի բացատրենք թէ որոնք են աղայոց պարտաւորութիւնները իրենց ծնողաց հանդէպ։ Ցոյց մը իր ծնողքէն հազարաւոր հոգատարութիւններ կ'ընդունի, զորս պարտաւոր է վերադարձնել իր զաւակը երբ ինքն ալ իր կարգին ընտանիքի տէր ըլլայ։

Հետևաբար ամենքնիս ալ մեր նախորդներէն մեր ընդունած բարիքները հատուցանելու միջոց մը միայն ունինք, այն ալ անոնցմէ լաւագոյն ըլլալը և բաշխարարութեամբ ջանալն է որպէս զի կեանքը աւելի դեղեցիկ և աւելի ազնիւ ըլլայ մեր զաւակաց, մեր սիրելեաներու զաւակաց, չէկ խօսքով ամեն ազգաց համար։

Հետևաբար դպրոցականը չափելու պարտաւոր է իր պարտքին տարածութիւնը այն մարդոց հանդէպ որոնք իր նախորդները եղան։

Ատիկա ճշտիւ գնահատելու համար թող նկատուի թէ ան է այն մարդոց թշնամի վիճակը, որոնք այսօրուան օրս առանձնացած և զատուած ըլլալով մեծ հեռաւորութեամբ քաղաքակիրթ երկիրներէ, չեն կարողացած առանալ այն ճոխ ժառանգութիւնը զոր քաղաքակրթութեան շնորհիւ կը վայելենք։

ԻՆԿԱԾ ԱՂՋԿԱՆ ՄԸ

Այսօր ևարեն փողոցին մէջ քեզ տեսայ,
Ու կուսութեանդ վահը շացի դասևօրեն.
Ա՜հ, արեւաւիրք... աղջիկ չես ալ դուն ևիմայ,
Թեւ շատեր քեզ դեռ «օրիորդ» կ'անուանեն։

Ամբողջ տարի մը չերեւցար դուն բնաւ,
Քու դժբնդակ մեղքիդ ցաւը կողիդ մէջ.
Պոռնկացայս իգութիւնդդ ձանձրացաւ,
Աղտոտ ևիւթին խնկարկումեն սնամէջ։

Սէյլանի բորբ ակնաշարքը յորդավառ,
Ճառագայթող գեղեցկութեանդ զարդն էին,
Աւելին դուն տեսչացիր զազրաբար,
Եւ պառկեցար երազներով ոսկեծին։

Ու վաւաշոտ, անուժ, պագչոտ ծերունին,
Երբ վայելեց մարմնիդ հեշտանքը առատ,
Երբ պտըտցուց մորքիդ վրայ կաթնային,
Իր դողդոջուն, ևիւար մատները յայրատ։

Եւ երբ, աւա՜ղ, գրպանեցիր ժպտօրեն
Փոխարժէքը իրանասպան վաճառքիդ,
Քու պղծութեան անկողինդդ թաշեղեն,
Գերեզմանը եղաւ կոյսի պատիւդ։

Դղխուդ մազէ ողկոյզները թափանցիկ,
Գղխարկիդ տակ խոպոպուած են, խոնուա՜ծ,
Եւ դէմքիդ թանձր ֆոդին ներքեւ, գեղեցի՜կ,
Միշտ ապուոր ես, միշտ ևմայիչ, բայց ատուա՜ծ։

Սեւե՜ր հագիր, ճերմակի տեղ, հե՜ֆ հակ,
Ու ոսկիէ կուռքիդ առջեւ քրմօրեն,
Երկրպագէ՛ հրեք անգամ գլխահակ,
Ա՜ն է քեզի բարձրացնողը ևորեն։

ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

ՆՈՐ ՀՈՐԻԶՈՆՆԵՐ

ԱՐԱԲԻԱ ԵՒ ՄԻՋԱԳԵՏՔ

Օսմանեան Թուականներուն Պոլսահայ և Կովկասահայ վերածնունդին ամէնէն դեղեցիկ գաւակը ապահովապար սա անուշ բառը եղաւ, հայրենիք...։ Հմայքի մը պէս, կամ դարերով տառապած աղդի մը յեղաշրջումի ճիգերուն մէջ, յանկարծ գտնուած դիւթական կարգախօսի մը պէս, բերնէ բերան անցաւ ան, ոգեւորութիւն և յոյս ցանելով խաւար ճամբաներու վրայ։

ՀԱՅՐԵՆԻՔ...

Ամբողջ սերունդ մը անոր նկարագրած կեանքովը ապրեցաւ, անոր վրայ լացաւ, գրեց, խօսեցաւ, գայն երազեց, ու երբ կարգը եկաւ յաջորդին՝ մեզի կտակել, արդէն Իսրայէլի Աւետեաց Երկրին բոլոր անկարելի հրապոյրներովը, բոլոր տենչալի ուրուագիծներովը պարուրուած էր ան։

Մեր հայրենիքը... ու սորվեցանք թէ այդ բառը ո՛չ մեր, ո՛չ ալ մեր հայրերուն, մեծ հայրերուն ծնած տեղը կը նշանակէր։ Սա քլուրներէն անդին, հեռուն, անմատչելիօրէն հեռուն երկիր մը կար, նաւիրական իր հողովը, իր տառապանքովը, իր փլատակներովը։ Ա՛ռ էր մեր հայրենիքը, որուն երգուած յիշատակները, և աւերակները հետզհետէ ոգեւորեցին նոր շարժումները, որուն խանդավառ յափշտակութիւնը, թէև տարտամ պատկերէ ներշնչուած, տիրե՛ց սերունդներու սիրտին և ուրբի կեցուց յուսահատորէն գեռնամած հայը։

Պաշտելի՜ երազ ուրեմն հայրենիքին այդ հեռաւոր չրջադիծը, որուն մօտենալու, չօշափելու պատրանքը կունենամ քանի կը մօտենանք Պարսից ծոցի այն մասին ուր Արաբական և Պարսկական անապատներուն ծովեղերքի բարակ երիզները նուրբ չրթունքներու պէս երկու կողմէն հետզհետէ կը մօտենան և ջուրերուն սահմանը կը գծեն հեռուն, մեր ճամբուն վրայ։

ՇԱԹ-ԷԼ-ԱՐԱՊ

Շողենաւը չատ դանդաղօրէն կառաջանայ հիմա, որովհետև Պարսից ծոցի այս անկիւնը վերջին ծայր ծանծաղ է մանաւորապէս ամառուան այս ամիսներուն։ Տեղ մը նոյն իսկ կը խրինք առագին մէջ և երկու ժամ ապամանելի ճիգեր կ՚ընէ շոգենաւը ճողոպրելու համար ժանգի գոյն կարմիր տիղմին գրկախառնումէն, ու ազատուելէ ետք աւելի խոհեմ արագութեան մը կիջեցնէ իր գընացքը։

Ցարեկէ մը ետք Պարսից ծոցի հիւսիսային սահմանը կը յայտնուի, այն անակնկալ և յանկարծական յայտնութիւնով որ անապատային հորիզոններուն միանակ է։ Երբ օրերով կրկներևոյթներուն անիրականօրէն հեռաւոր սահմանին վրայ կը թափառի յոգնած ակնարկդ, մէկէն իմէկ շատ ուելի մօտ, գրեթէ քովդ կը տեսնես հորիզոնը իր գիծերուն ամենայստակ մանրամասնութիւնովը արաբական մութ կապոյտին վրայ կարուած։

Ցամաքը քիչ, բայց միօրինակ ու արձրութիւնով կերկարձգուի Ջուրին վրայ և ծաւերուն շարքը՝ մութ կանաչ երիզ մը, Ջուրերուն և երկինքին աղոտ կապոյտները կը միացնէ։

Շաթ-էլ-Արապի դեսարերանին կը մօտենանք։

Անկարագրելի ոգեւորութիւն մը չոգենաւին մէկ ծայրէն միսը սեղի կատաղամոլական կեանքին, որով անցուցեր ենք մեր ուղեւորութեան վերջին օրերը։ Կամրջակին վրայ կը վազեմ։

ԳԵՏԱԲԵՐԱՆԸ

Հոդ՝ չոգենաւին անդադար խռաւած և հաւաքուած են Բէրպէլի Հնդիկ ուխտաւորներ և Պարսիկ, Արաբ, Մաքիկ ուղեւորներ խառն իրարու։

Իրարմէ այնչափ այլ զան, իրարու այնչափ անծանօթ դեղերը, երկու պատմական գետերուն, Տիգրիսի և Եփրատի վերջին յարձանքներուն առջև մասնաւորապէս փոխանցուած մասնաւորաբնակներու և խորհուրդներու միևնոյն խարանը գատն, կը խորհիմ, որուն կ'ուղղուին իրենց պապակած աչքերը, գալարուած բաղուկները և կիսամերկ սրբազան երկիրը։

Վերացումի ինքնամոռացութեան նոպաներու մէջ, որ այնքան ուժգին թափով ի յայտ կուգայ բոլոր Արեւելցիներուն մէջ, ծունկի եկողներ կան, լացողներ կան, ձեռքերու և ոտքերու խելաւոր շարժումներով քալողներ, պարողներ կան չորս կողմս։

Իրիկնադէմին ենք մտանք Շաթ-էլ-Արապի դեսարերանէն։

Բնութեան աղուոր պատկերներուն մէջ, զիս ամենէն շատ հրապուրողը գետը եղած է յաւէտ։ Հիացումի ժամեր անցուցած եմ Նիլագետի ջրվէժներէն ձեւացած փրփրուած կատակին առջև, որ Մեծ—Լիճերը կը կապէ։ Ամենի դեսարերանը, Դարվասոյի բարձունքներէն դիտուած, Հռէնոսը, Դանուբը, Հրասրնը ինքնայատուկ գեղեցկութիւններ, զատ զատ ապաւորութիւններ ունին, զորս չես կրնար ջնջել յիշատակներէդ ու չես չփոխեր իրարու հետ, բայց Շաթ-էլ-Արապ թագուհին է ատոնց ամենեան։ Ուղինքը չրջապատող, ղինքը կազմող ամէն տարր, միացած են բոլորովին եղական ընելու համար Շաթ-էլ-Արապը։

Անոր ափերը եղերող արմաւենիի անտառները, խորհրդաւոր մթութիւններու տեղ, սիւնազարդ հսկայ տաճարներու լուսաւոր երևոյթը ունին թափանցիկ սաղարթներով ասանիքուած։ Իրիկնա-

դէմին արևը անձանօթ կարմիրներու մէջ թաղուած է առանց ե-տին ու տերևներէ, հողի ցցուածքներէ, արաբական վրաններու երևնիլով, ոսկի ճառագայթներու անհման խուրձեր կը կախուին։ Ամէն գոյն նոր է հոս, ամէն դիմ հրաշալիօրէն խսկատիպ և տպաւորութիւնդ ալ ատենցմով բանդակուած։

Տակաւ կիսաջանանք գետաբերանի տելթաներուն մէջէն։ Շաթ-էլ-Արաբ կը նեղնայ հեղեղատէ ու կեանքի նշանները կը շատնան արմաւենիներու տակ, վրաններու շուրջն։

Թուրքիա մտած ենք։

Կամաւոր ազատականի անցուցած տարիներուս մէջ, բոլոր տրիշներու պէս ես ալ տպրեր ու փերատրեր եմ յաճախ վերադարձի այս պահը, թէև վասրոը ունենալով միշտ երևակայութեան պատկերացումին խորը, մինչև դիպուածը Օսմանեան կայսրութեան ամենահեռաւոր այս անկիւնը սահմանած է եղեր ինծի։ Բայց հոգ, սուաջին հիասթափումիս — ու ասա՞ղ, գալիք շատ աւելի կսկծեցուցիչ պատրանքներու առաջինին — արտասանումը կիզում մէջս։

Օսմանեան կայսրութեան — ու քանի մը ամիս առաջ հրատարակուած Սահմանադրութիւնը վարժեցուցեր է զիս դուրգուրանքով վերաբերիլ այս բացատրութեան հետ — ոչ մէկ հետաքրքիր, ոչ մէկ երևակայուած ընտանի դէմը դեռ չի գար դիմաւորել կարօտցած աչքերդ, երբ շատոնց անցած ես արդէն անոր սահմաններէն։

Կը հարցնեմ ինքզինքիս — հիմա, տարի մը ետք համազուած եմ հարցումիս միամտութեանը — թէ ազատութեան քանի մը խոշոր ամիսներուն մէջ ի՞նչպէս մարտնաւ մը, բայց դէթ դրօշակիր նաւ մը չէ եկեր Պարսից ծոցին մէջ Օսմանցիութեան դրոշակիրը հասատանել դոնէ Պարսիկ նաւերու կողքին, որոնց դասակի յուխտաստանքին պատկերը կը տեսնուի ծոցին մէջ վեր վար, մինչև Շաթ-էլ-Արաբի Օսմանեան երակէն ներս։

Ընդհակառակը, նորէն Անգլիական դրօշն է որ, գետաբերանէն բաւական ներս, ոսկեայ սիրուն շէնքի մը դագաթէն կը բարեւէ մեզի։ Կանգ կառնենք անոր մօտիկը։

Ցաւ է։ Զինուորական և քաղաքական ամենակարևոր կէտ մը, Պաղտատի դիմին բնական հանգրուանը և բանալին, զոր Բրիտանական անկուշտ աչքը տեսեր ու գրաւեր է ժամանակին — և ճի՛շդ ժամանակին — ժանացնող հարուածը իջեցնելով Գերմանական վայրիացած բաղձանքներու գլխուն։

ՀԱՅՕ ԵՒ ՄԱՀՕՄՄԱԴ

Հակառակ անհանդուրժելի տարին անդադրէն կը փայլեցնք գետեղերքի տեսարանները և վերջալոյսը, մինչև որ մութին հետ

կը հասնինք Մահմմարա, Պարսկական քաղաքը Շաթին ձախ ափին վրայ չինուած։ Անոր և չրջակայ նահանգին տէրը Պարսիկ կառավարութեան հարկատու Իմամ մըն է, առասպելական հարստութեան տէր, հեշտասէր, զեղխ իշխան մը, որուն հայրերը երկարատև կռիւներ ունեցած են Թուրք և Պարսիկ բանակներու հետ։ Եւրոպացիներ, դրամին հոտը առած, կը յածին հիմա անոր շուրջը և կ'ըսեն թէ թատերական ու երգիչ խումբեր մինչև հոս կրցեր է բերել տալ ու վայելել պա կառելի Իմամը։

Մահմմարայի նաւահանգիստին մէջն ենք, բայց տարապայման մութին մէջ կարելի չէ մեր շուրջը որոշել։ Շոգենաւին լոյսերովը հաղիւ կարելի է իրարմէ զանազանել նաւակները, մարդիկը և շոգենաւին կողերէն դուրս թափող բեռները։ Ուղեւորներէն շատերը հեռանալու վրայ են։ Ամէն լեզուէ վայնասուն մը կը չրջապատէ մեզ։ Կը հայհոյեն, կը կղզուրտին, ջուրը կ'իյնան և ձայները հետզհետէ կը բացուին մեզմէ մինչև գետին խորերը։ Ոչ հսկող կայ, ոչ կարգ, ոչ ալ իրար հասկնալու կարելիութիւն։

Երկու օրէ իվեր Գերման հիւսպառոսին հետ որոշեր ենք մենք ալ Մահմմարա իջնալ, նաւակով մը դիւերանց Պասրա հասնիլ և Պաղտատ մեկնող առաջին շոգենաւը մը։

ՓԱԽՈՒՍՏԻ ԾՐԱԳԻՐ նալ խոյս տալու համար Պասրայի հինգ օրուան դարանթինայէն։ Մութին մէջ պարզուած տեսարանը քիչ մը կը ջլատէ մեզ, բայց ահա Եւրոպացի մը որ շոգենաւ կը մտնայ։ Իրեն կը դիմենք, դարանթինայի բժիշկն է։ Անգլիացի մը, որ մեր փոխուստի ծրագրին վստանդաւոր ըլլալը կը յայտնէ։

—Մինչև քաղաքին դուռները, կ'ըսէ յարգելի բժիշկը, աւազակներ կը թափառին։ Ամենապզտիկ կասկած մը թէ նաւակի մը մէջ պայուսակ մը գտնէ կայ, կը բսէ որ անոնք գիշեր ցորեկ հետապնդեն ու դիտեղերքներէն դնդակ տեղան անհընտատ։

Բայց Պասրա գարանթինա մնալու հեռանկարը Անգլիացիին ըսածներէն ոչ նուազ սարսափելի է, որով իր խորհուրդին կը դիմենք։

— Հոս դուրս ելէք, կ'ըսէ, օրական հինգ բուրիով (տասնըհինգ բուրին մէկ անգլիական ոսկի է) քանի մը օր կը պահեմ ձեզ, յետոյ տարբեր շոգենաւով Պասրա կերթաք։ Մատնեցէք, ես հիմա կուգամ։

Կը հետևցնենք որ իր շահուն համար Գարանթինայի բժիշկը վստանդաւոր ցոյց տուած է փախուստի ճամբան և մեկնելու կը պատրաստուինք։ Իբրև զէնք մեր մէկ բիլօրլիը ունինք և երկու հարիւր փամփուշտ։ Արար նաւավար մը, զեղեցիկ մարթինի մը կռնակը՝ իր ծառայութիւնը կ'առաջարկէ, զոր սիրով կ'ընդունինք։

Բայց նաւապետը, ոչ պիտի արդէն մեր մտադրութիւնը անձամբ կուգայ ըսելու որ բացի աւազակներուն վտանգէն, հաւանականութիւնը կայ նաև Պասրայի մէջ բռնուելու և ծանր տուգանքի դատապարտուելու, մանաւանդ որ, կը յարէ Գերման ուղեկիցս իբրև պաշտօնական մարդ, բռնուելու պարագային դիւանագիտական կնճռոտութիւններու ալ տեղի պիտի տայ։

Ժամէ մը, երբ արդէն մէկ կողմ դրած ենք փոխչելու ամէն փորձ, Մահմմարայի բժիշկը կուգայ։ Որոշումնիս կը յայտնենք, բայց ան, գոնէ գարանթինայի ութ բուրի տուրքը չկորսնցնելու յայտնի մտահոգութիւնով կսկսի ջրել իր ժամ մը առաջուան ըսածները։

—Արժէքաւոր բաներ ունի՞ք ձեր պայուսակներուն մէջ, եթէ չունիք մի վախնաք կ'ըսէ եւրոպացի մեծայարգ բժիշկը, ծիծաղելի վիճաբանութիւնով։

Վերջէն ստուգեցինք թէ իր մեր անխուսափելի էր վտանգը մեզի համար եթէ դիւերանց Շաթ էլ-Արապի աւազակներուն յանձնած ըլլայինք անձերնիս, բայց նոյն չափ ալ ստոյգ էր թէ՝ նաւապետին թէ՝ բժիշկին քանի մը բուրքի համար ստելնին, մէկը իր տուգանքի և դիւանագիտական առասպելներով, միւսը իր վրան բաց հակասութիւններով։ Ու մտածել թէ նոյն նաւապետը և իր մարդիկը օրերով գլուխ տարեր էին անուղղամիտ և ստախօս տրեւելցիներուն համար իրենց քամահրանքը կրկնելով...։

Առտուն երբ ոչ երեկոյեան բացինք, չոգենաւը չատոնց հանդչած էր Պասրայի առջև; վերջին կայանը Դարապիէն սկսող իր ուղեւորութեան։

ԼԵՒՈՆ ՄԵՍՐՈՊ

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

ՍՏՈՅԱՆՔ Եդուարդ Դ. Լանճեանի **Արեւելքի Բոցեր** անուն բանաստեղծութեանց հատորը Տպագր. Տէր Ն. Բալեան Գին 6 դրշ։

Յովհ. Գրանճեանի **Մագնիսական Ուղեւորութիւն** և **Ոգեհարցութիւն**, Տպագր. Օ. Արզումանեան Գին 6 դրշ։

Տօր Զ. Ն. Տաղաւարեանի **Հայոց Հին Երգեցիները** Բ. Տպագր. Մատենէոսեան Գին 6 դրշ։

Տօր Ն. Տաղաւարեանի **Ուղղագիծ Պատմութեան Հայոց** ի սկզբանէ մինչև յԱրշակունի հարստութիւն Տպագր. Մ. Ղազար Վենետիկ Գին 6 դրշ։

ԵՐԱԶԸ

(ՊԱՏՄԱԿԱՆ)

I

—«Ա՜յ կնի՜կ եկուր քեզ պատմեմ թէ՝ ինչեր տեսայ էս դիշեր իմ երազում։ Ախ էն «կանաչ դաշտը», էն «կատաղած գետակը», էն «Արծիւը»։ Էլի քեզ եմ ասում եկուր՝ որ պատմեմ»,

Այսպէս ասաց Եղօն իր անկողնիցը, երբ աքլորները սկսան իրանց երգերը։ Արեգնապը իր ամուսնի անկողնից քիչ հեռու մի ուրիշ անկողնում նստած իրա գնդուչ ձեռներով աչերն էր շփում։ Լուսնկայ դիշեր էր, լուսնակը իր կամթնամանն շոգերով Արեգնապի անուշ դէմքը և ապամանդանման աչերը լուսաւորել էր։

— Ախր լսում եմ, մի քիչ էլ սպասի՛ր, կգալամ։

—Օհո՜օ՜, էս ինչպէս կնիկ ես դու, էլի եկուր որ պատմեմ։

— Դու էլ էս ինչ անհամբեր մարդ ես, ախր ասացի՝ կը գա՜մ...

Արեգնապ անկողնին վերմակը մի կողմ առնելով ոտքի վանդնեց և Եղօնի մօտը գնաց։

—Մի քիչ էլ մօտեցի՛ր, ինչի՞ց ես վախենում, խօմ հա՜, ջանավար չեմ։

Մի անուշ ժպիտ փայլեց Արեգնապի աչերում, ասես լուսնկայնն հետն էր խօսում։

—Դե՜հ պատմի՛ր անուշէ՛ն, տեսնեմ էդ ի՞նչպէս երազներով ես օրօրուում։

— Օհո՜օ՜ չա՜ռ, չա՜ռ, էն «արծիւը», էն «կատաղած գետակը....»

Եղօն այնպիսի մի շնչառով ասաց այս բառերը որ Արեգնապի սրտում մի տարտսի, մի արհաւիրք ծագեցաւ։

— Խօսիր ա՜յ մարդ, ինչո՞ւ էդպէս անտրոշ և անհասկանալի բառեր ես թափում գլուխ բերանից։

— Կնի՜կ խօսք լսի՛ր պատմիմ իմ երազը։

— Դե՛հ պատմի՛ր օ՜ֆ....

Եղօն ձեռներով իր դէմքը շփեց, չորս կողմը նայեց և ապա սկսեց պատմել իր երազը։

—«Բամին փչում էր անուշ անո՜ւշ։ Ալեան ալեան լալաներ իրանց անուշիկ բուրմունքով հոգիս զմայլեցնում էին։ Լաչս էր, գնում էի ադամանդից շինուած ճամբաներից, ախ տեսնել պիտի, դու էլ լինէիր և տեսնէիր էն ճամբաներին գեղեցիկ թիւնը, աշխարհս երեսին նրանց նման ուզի՞ ոչ մի տեղ չես գտնի խաչոր կնիկ....

Եւ նա գլուխը շարժելով ժպտաց և նորից շարունակեց։

— «Գնացի՛ գնացի՛։ Արուն քրտինք էր վազում իմ ճակատից, բայց ես չէի յողնում, կարծես մի դերասան, մի անընկճելի այժ կար սրտիս մէջ, զոր էի տալիս և քայլում։ Յանկարծ, ինչպէս ես դեց չեմ յիշում, ասֆալտ մի կեռակ բացուեց, արեգակը իր ոսկի լոյսերով էդ գեռակում խաղում էր պարում։ Զորս բոլորքս նայեցի, և «էս Դրախտ է, դրախտ» դուրս պրծեց իմ բերանից, և խաչոր կնիկ էդ տեղը դրախտ էր։ Կանաչ երկար խոտեր ծովի ալիքների նմանակ վեռվեռում էին, և խոնարհւում քամու առաջ։ Հոգիս զմայլուած էր ա՛խ կնիկ.... նստեցայ էնտեղ, էն կանաչ կապերտի վրայ, և սիրտս լալ ուզեց, արտասուել հոնգուր-հոնգուր։ Լացեցի Արեգնազ, ո՞ւմ համար, էդ յայտնի չէր, լացեցի հոգոց հանելով, արտասուեցի հոնգուր-հոնգուր, արուն-արցունք։ Յանկարծ իմ բերանից «Արեգնազ» դուրս թռաւ.... հա՛մ քեզ համար էի լալիս ա՛յ կնիկ խաչոր, Աստուած...

Եւ ընդհատելով իր երգը նա ծռեցաւ և Արեգնազին համբուրեց։

Արեգնազ չիկնեցաւ և սկսեց առաջին նայիլ։

— Դե՛հ, հիմի համբուրելու ժամանակը չի, պատմիր, վերջը հազար՝ Աստուծոյ համբոնքին չամի էլ համբոյր ուզես կըտամ։

— Անուշ ես կնիկ, վարդից էլ անուշ, մեղրից էլ անո՛ւշ, և կրկին անգամ համբուրեց նորան։

— Օ՛ֆ էս ինչ խօսք չհասկցող մարդ ես, Եղո, պատմի՛ր հայտա՛։

Եղոն Արեգնազին նայեց, նայե՛ց ու չը կշտացա՛....

— Ի՞նչ ես նայում, երևոս անուշ ե՞ս քսել։

— Հա՛, հա՛, հա՛ էդ ինչպէս էլ խնդացնում ես կնի՛կ։

— Նո՞ւրից Եղո, նո՞ւրից ծաղրում ես, փօշման եղ՝ քեզի ասնելուս, օ՛ֆ, էլի պատմի՛ր։

— Կը պատմեմ, կը պատմեմ, մի քիչ էլ նայիմ երեսիդ։ Անահիտն էլ գեղեցիկ է ասում են գիտնական մարդիկ։ Տօ՛, Արեգնազս հազար Անահիտ կ՚ամի՞ հազա՞ր...

— Եղո՛, խենթենցկ ես, նեղացնում ես ինձի, էլի պատմի՛ր։

— Մարիկ արա՛ պատմում եմ, «Բեզ համար էի լաց լինում. իմ արցունքով էն կանաչ, կանաչ մարգերի գետինը ջրեցի։ Անմիջապէս մի ձէն հնչեց ականջիս. վեր նայեցի, մի արծիւ էր ճախրում օդում ոլորտանում, և ասում էր ինձ, «մի լայ, մի լայ ա՛յ մարդ» բայց ես ուզեցի լացեցի. չասա արտասուեցի հոնգուր հոնգուր, արուն արցունք։ —«Մի լայ ա՛յ մարդ» Ա՞խ ես ո՞նց չլայի։ Արեգնազս քովս չէր։ —«փօշման կը լինիս մի լայ», ես ուզեցի լացեցի, հեծկլտացի և իմ աչքից դուրս հոսած արտասուքի կաթիլները մէկ մէկ կառաղած ալիքների փոխուեցան, զուռացին և ինձ կուլ

տուին։ Ա՛խ էն «արծիւը», էն «կատաղած գիտա՞կը»...

— Վերջացա՞։

— Հա՛ հալբաթ վերջացաւ։

Արեգնազ խնդաց, Եղօն էլ խնդաց և երկու անմեղ հոգիներ համբուրուեցին։

—Խաչոր Արեգնազ՝ աշխարհումը քեզ նման կնիկ չեմ գտնի, բլբուլ ես կնի՛կ, հա՛ յիշում ես մեր նշանուած ատեն մի երգ էիր երգում, հայտա՛ էդ երգը երգիր, ես շատ եմ սիրում քու ձէնը։

—Լոյսը բացւում է, ջուր չունինք, երթամ սափորները լիքը անեմ, վերջը կ՚երգեմ։

—Էլի քեզ եմ ասում երգի՛ր յետոյ...։

Արեգնազ տեսնելով որ չէ կարող համոզել Եղօին, իր քնքուշ ձեռներով իրա խնձորի նման կլոմբուկ այտերին վերայ թափթփուած մազերը մէջդի ըրաւ և երգեց իր սոխակի ձայնով։ Երգեց իր նշանուած ատեն երգած երգը, անուշ «լէլէն»։

«Հո՛յ Ջան անուշ եար, հո՛յ Ջան,
Իմ աչերը քեզ տեսան.
Հո՛յ Ջան ասլան եար, հո՛յ Ջան
Բլբուլները լեռ եկան։

Ուսի տակին ելատելա,
Իմ եարը շատ սրխարելա,
Վա՛խ էս նորան ինչ արա։

* * *

«Ա՛յ բլբուլիկ շուտ գընա՛
Ալմաստ եարիս դու ասա՛.
Էլ իմ եարը թող չը լայ,
Իմ սիրտն նորան կասկուելա,

* * *

«Մեր բաղչէում նունուֆար
Քեզ մի հատ ասամ եկո՛ւր աս,
Հո՛յ մէկհատիկ ոսկի Ջան
Բլբուլները լեռ եկան։

—Խաչոր անուշ ձէն ունիս, հա՛ քիչ մ՚էլ երգիր, վարդ ես, բլբուլիկ ես։

«Հո՛յ Ջան անուշ եար հոյ Ջան
Իմ աչերը քեզ տեսան,
Հո՛յ Ջան ասլան եար հոյ Ջան
Կարմիր վարդերը բացուան։

Արեգնազի անուշ և ներդաշնակ ձայնը թնդաց սենեակում։ Եղոն հղարտ էր այնպէս անուշ ձայնով կիթիկ մ'ունենալուն համար։ Նա կրկին նորան համբուրեց։

—Ձեմ կարողանում կշտանալ որչափ էլ համբուրեմ, ա՛յ աղջիկ էս ինչքա՜ն անուշ ես, բաղջէում կարմիր, հոտոտ վարդն էլ թող չի պարծի, դու վարդից էլ անուշ ես։

Աքաղաղների «կո՛ւկո՛ւլիքկո՛ւները չարունակւում էին։

Լոյսը կամաց կամաց բացւում էր, արեգակը գիւղի սարերի հետ։ից դուրս էր եկնում։

Արեգնազ սափորը ուսին իրա կարմիր մինթանը հագած գնում էր ջուր բերելու աղբիւրից։ Հեռուից լսւում էր նորա անուշ և զմայլելի ձայնը, հա երգում էր, յիշում էր իր նշանուած օրերը, այն գեղեցիկ, կեանքի ամենաերջանիկ օրերը երգում էր և չէր կշտանում։

«Մեր բաղջէում նռնուփար
Թեղ մի հատ տամ եկուր՝ ա՛ռ,
Հո՛յ մէկնատիկ ասլան ջան
Բլբուլները ինձ եկան։

Եղոն ետն պատուհանից դիտում էր Արեգնազին, և ժպտում։

—Իրաւ բլբուլի պէս երգում է, կարմիր վարդ է, հո՛յ ջան Ա-բեգնա՜զ . . . ։

II

Եղոն ուսկանը չալակած գնում էր գնո՛ւմ, քթի տակից մի երգ մրթմրթալով։ Նա ձկնորս էր, գնում էր ձուկ որսալու։

—Էս տարի լաւ ձուկ կը լինի, մտածում էր Եղոն և ժպտում։

—Տո՛ էդ ինչո՞ւ ես ժպտում։

Եղոն հետն նայեցաւ։

—Օ՜հ՜օ, ո՞ւր ես, չես երևում Մելիք ամի։

—Այստ ո՞ւր պիտի լինիմ, տանն եմ սաղմոս եմ քաղում։

—Սաղմո՞ս, մրմնջեց ձկնորսը ժպտելով։

—Տո՛ էդ ինչո՞ւ ես ժպտում, խենդեցնո՞ւ ես։

—Այո՛ր ամի, սաղմոսից չան չի լինի, էլի դուրս եկի՛ր, ինձի նման ձուկ բռնիր, մի գործ տեսի՛ խո՛մ։

—Տունդ քանդուի՛ Եղո ամի, դու էլ անասաուած ես եղել հա՞մ։ Ձե՞ս իմացել տո՛ էդ անասաուածների երեսից էս տարի մեր գիւղը չաս բերքիր չը տուեց, Աստուած պատժում է պատժում օ՞ֆ...

Մելիքը հին մարդերից էր, ճանում էր նա իր տանում և սաղմոս էր քաղում։

—Հայտա՛ հետս եկուր, երթանք ձուկ որսանք Մելիք ամի, չես գիտի ի՞նչ զուարճալի և քէֆլի է ձուկ որսալը։

—Չէ՛ չեմ կարողանում, գոնէ մի ինձ ենթադրում։

—Երևի ակեղեցուց ես գալիս։

—Հա՛ ամի հա՛։

—Է՛յ երթաս բարի Մելիք ամի, երևի ճշ էլ չես պրելը։

—Չէ՛ գեռ փորս պարապ է, երթամ լիքը անեմ։

—Երթաս բարի, աստուդ օրհնուի ամի։

—Դու էլ երթաս բարի, Աստուած ուռկանդ օրհնի, շատ ձուկեր մանեն նրանում։

Այսպէս երկու ամիներ իրարից բաժնուեցան։

—Աղմա՛ս, ի՞նչպէս բան է ասար, մի անդամ էլ ես քաղեմ համը նայիմ, տեսնեմ Արեգնազիս նման անո՞ւշ է . . . Չէ՛ մեղա՛յ մեղայ Արեգնազիս պէս անուշ բան հէչ կը լինի՞ աշխարհում։

Այսպէս ինքնիրեն բաներ ասելով գնում էր միշտ առաջին նայելով։ Մերթ ընդ մերթ գլուխը վեր կ՚առնէր ծանօթներին բարևելու համար։

—Տօ՛ Եղո, Աստուած ուռկանդ օրհնի, մեզ էլ ձուկ բեր հա՞, կը պռաչին բարեկամներ խանութներից։

Գնում էր գնո՞ւմ . . . վերջապէս հասաւ գետեզերքում և աչքերը խոշոր խոշոր բանալով «երա՞զ ասում տեսած գետակին է նման՝ ա՞հ, կատաղած է, ասեց՝ չը լինի թէ ինձ կուլ տա՞յ . . .»

Եղոն երեսին խաչ հանեց երկար անդամ «Հայր Մեր» ասաց և ուռկանը կատաղած ալիքներին յանձնեց։ Մի քիչ ժամանակ չէր բաղարքը դիտեց, «Ա՞խ էն երազը» ասաց և «Զան գիւլիում Ջան» երգելով ուռկանը ջրից դուրս քաշեց։

—Լիցուն՛լ է լիցուն՛լ, Աստուած օրհնի իմ ուռկանը, Մելիք ամին ասաց թէ՝ ես անտառուած եմ, ո՞վ ասել է, ես նրանից աւելի սիրում եմ Աստուածը, գուրպան ըլլիմ։

Եւ ձուկերը ուռկանից դուրս հանեց և «Լէ՛լէ՛լէ՛» երգելով կաշուց շինուած պայուսակին մէջ դրաւ։

Օդը գեղեցիկ էր, արևը երկնակամարից շողեր էր ուղղում, կեանք առաջ շողե՞ր, գետակին ջուրերը ոսկեզօծելով։

—Կատաղա՞ծ են ալիքները, կատաղած է գետակը, ա՛հ, եթէ ինձի կուլ տա՞ն, և տարակուսանքով իրա շուրջը վեր ասթռելով գետակում մնաւ. ասա՛ խղդուիմ թող խղդուիմ, և յառաջացաւ, յանկարծ ուռկանին պարանը նորա ձեռքից սահեցաւ։

—Ո՛ւհ, վա՛խ, էս ի՞նչ եղաւ, գնաւմ է ուռկանը, ձուկե՛րը, և յառաջացաւ աւելի ուռկանը բռնելու համար։ Ալիքները նորա գլուխը դարձրին ոտքը սահեցաւ և գնա՞ց ալիքներին ընծեցաւ։

Խե՛ղճ Եղո՛ էլի երազդ զէշ է՞ր . . .

Նորա գլուխը ատեն ատեն ջրից դուրս էր երևում, ինչ տեսարան, մարդի սիրտը քար էլ լինելը չէր կարող դիմանալ։ Հա պռաչում էր գառում ալիքներին հետ, և մարանչում էր նրանց դեմ

մեջն Արեգնազին համար։ Ա՛խ էն «Արծիւը», էն «կատաղած գեռատակը»էն «կանաչ դաշտը»։ Նոր ս երազը, գէշ երազը՝ . . .

III

Արեգազը կամաց կամաց դէպի արևմուտք էր թեքւում։ Երկինք բոստր մի գոյն էր առել։ Արեգնազ տանում սպասում էր Եղօին։ Նա տխուր էր, «Գէշ երազ էր Եղօին երազը՝» . . . . . .

. . . . . .

Թը՛խկ, թը՛խկ, թը՛խկ . . . դուռը բաղխուեց։

— Եկա՞ւ, մրմնջեց Արեգնազ և ժպտաց, ա՞խ ինչ, ինչ անուշ ժպիտ էր որ նորա աչքում փայլեցաւ։

— Ո՞ւմ տունս քանդուի, սէրս հապնիմ Եղո՛, Եղո՛, «գէշ երազ», էն «արծիւը», էն, «կատաղած գեռ»։ . . .

Հեւում էր հեւում և հանգուր-հանգուր արտասուում։

— Տօ՛ նեղս մտիր էլի, ի՞նչ ես սպասում, ասա պատգարակակիրներից մին։

— Եղօն պատկելա, նա չի մեռել, մի վախենա՝ աչ կնիկ։

— Տօ՛ էսպէս չեղուի՛ ր։

— Եղո՛ Եղո՛ ա՛խ դու էդպէս հա՞ա՞, էդպէս չուտ թառ ինձի մինակ ձդեցիր։

Եւ ժպտաց խելագարի հանգուռնակ, ինչ ժպիտ էր այդ ես չեմ կարող բացատրել։

Եղօն չէր մեռել, նա չնչում էր տակաւին։

— Կնիկ մի քիչ ջուր տարում եմ է՛լի։

— Դեհ տա խմիր, ի՞նչ ես եղել Եղո։

— Ինչ պիտի լինիմ, խղդուում էի քիչ էր մնացել, ա՛խ էդ Մելիք ամիի Սաղմոսը՝ . . .

Եղօն խմում էր խմում ու չէր կշտանում։ Ամբողջ մի դեռատակ էլ խմեր չպիտի կշտանար, նա ուզում էր կուլ տալ աշխարհին ամէն ովկիանները, ամէն ջրերը։ Չէ՞ որ ջուրը նորան էս վիճակին հասցրեց, «Ա՛խ այդ անիծեալ հեղուկը» կը մրմնջէր գլուխը շարժելով։

— Արեգնազ երազս համան էր, ի՞նչն ինձի չասայիր «Մի երթար աչ մարդ», բե՛ր ջուր բե՛ր խմեմ էդ անիծեալ հեղուկը։

— Խենթեցի՞լ ես Եղո։

— Հալբաթ խենթ եմ, ջուրի խենթ, դե՛հ բեր խմեմ։

— Խմում էր ձկնորսը, խմում անկուշտում . . . .

* * *

Նորից լուսնկայ գիշեր էր, նորից լուսնեակը իր կաթի նման շողերով Արեգնազի անուշ դէմքը լուսաւորել էր, նորից աքլորները ձայնում էին բլիներից, բայց ա՛խտ՞ս Եղօն չկար որ Արեգնա-

զին համբուրէր։ Եղոն չկար որ իրա «Երազը» պատմէր, այն «զէշ երազը», այն «արծիւը» այն «կատաղած գետակը՝....»

Եղոն չկա՛ր հէչ չկա՛ր....

Առաջ թէ իրիկուն եկնում էին դէպի վե՛ր, դէպի դիւղի արևելեան կողմը գտնուած մի լեռան գագաթը, եկնում են Արեգնազի նման շատ թշուառներ, շատ այրիներ, շատ սիրահարուածներ իրանց ձեռքում մէկ մէկ ճերմակ մամ բռնած։ Լաց են լինում Եղոի գերեզմանին վրայ, յիշում են իրանց նշանածներն որ Եղոի նման մեռել են շատ կանուխ, թողել են չորացել են մի վարդենոյ նման։ Յիշում իրանց ամուսիններին, իրանց սիրելիներին։ Յիշում են Արեգնազին, նորա արցունքը, այն սև գիշերը և հանգուր հանգուր արուն արցունք են լայ լինում Եղոի քարը Ջրևլով։ Երգում են խելագարների նման, երգում են ամէն մէկը իրանց երգերը։ Արեգնազն էլ գնում է այնտեղ՝ Եղոի գերեզմանին վրայ, ոտ է վառում և մինչև նորա մարելը արտասուում է և երգում,

«Հո՛յ ջան անուշ եար հոյ ջան
Իմ աչերը քեզ տեսան,
Հո՛յ ջան Եղո եար հոյ ջան
Իմ աչերը քեզ լացո՛ն»

Ա.ՐԱՔԷՆ-ԵՐԿԱՅԹ

ԱՆԳԼԻԱՑԻ ԼՐՏԵՍԸ

Անտանելի տաքու�թիւն կը գործէր վրաս, միտմտօրէն խաբուած ըլլալուս գիտակցութիւնը։ Բայց անգլիացիին հանդիպումը ինձի օգտակար պիտի ըլլար վերապահութիւն սորվեցնելու տեսակէտով. սակայն ինչո՞ւ մինչև հիմա ուղղած չէի այս թերութիւնս։ Մինչև ե՞րբ արդեօք պիտի գահավիժէի սխալէ սխալ հակառակ այնքան բարեացակամ բարեկամի մը հրահանգող ազդեցութեանը։

Ինչո՞ւ այս միտմտութիւնը իմ կողմէս, կամ ա՞ւելի ճուաք գործեր էին մտքիս մէջ սխալ ըմբռնուած տեսութիւններ։ Այս մտածումներով անտանելի օր մը անցուցի մինչև որ իրիկուն եղաւ։

Մութը կոխածին պէս ոտքիսանքի հաւաչ մը արձակելու հետզհետէ աւելի զուարթ երևոյթ մ՚առնելով՝ քանի որ ճաշելու ժամանակը կը մօտենար...։

Բաւական քալեցինք այն օրը. նախ, Բլթի Շանի պարտէզին մէջ նուագածութեան ունկնդրեցինք ու դիտեցինք վիրջալոյսի ցոլքերը, յետոյ դէպի Բեբա ուղղեցինք մեր քայլերը։

Շատ չանցած մուտ կը գործէինք. համբաւաւոր ճաշարանէն

ներս, ուր աչքերս չորս կողմ կը պատցնէի երկրի անծանօթ պարանը փնտռելու տենդոտ հետաքրքրութեամբ։ Ցանկարծ, ո՛վ ուրախութիւն, նշմարեցի զայն...։ Դեռ նոր եկեր էր և պաղարիւնով գըլխարկը գետեղելու վրայ էր։

Անկարելի էր զսպել յուզումս, բայց Դեղամ թելադրեց որ պաղարիւն և վերապահ մնամ։

Նստած էինք արդէն և քիչ առնէն առաջին պնակներու բաժանումով, խօսակցութիւնը ծայր տուաւ մեր երեքին մէջ...։

Այս անգամ Դեղամ էր որ հարցումներով կ՚ողողէր անգլիացին, բայց ոչինչի անտարբեր չնչոտով մը, որ երբեք տեղի չէր տար կասկածներու։

Ասոնցմէ առաջ բարեկամս զանազան հարցումներու շնորհիւ կը տեղեկանար անգլիացին նոր Պոլիս եկած ըլլալը, թէ ան հմուտ էր աւելի քան ութը եւրոպական լեզուներու, ժառգրած ըլլալով նաև Թուրքերէնի և Հայերէնի ալ ծանօթանալ։

Դիտելի էր սակայն որ անգլիացին այնքան վերապահութեամբ կը պատասխանէր Դեղամի հարցումներուն, որ բարեկամս նրրօրէն դիտել տուաւ անհեթեթութիւնը այդ ծայրայեղ զգուշաւորութեան։

Այս բառերուն վրայ անգլիացին ժպտեցաւ ու վայրկեան մը լռութիւն տիրեց, մինչ Դեղամ նոր հարցում մը պատրաստելով,

— Շատ ճամբորդած էք, կը հարցնէր։

— Այո՛, կը պատասխանէր անգլիացին, երկար ժամանակ Գերմանիա, Ռուսիա, Աւստրիա բնակած եմ։

— Իրրև թղթակի՞ց կը ճամբորդէք։

— Ատոր մօտ բան մը։

— Այսինքն դիւանագիտական պաշտօնով, այնպէս չէ՞...։

Անգլիացին լռեց։ Մինչ Դեղամ շարունակելով.

— Բայց ես կարող եմ այդ կէտը լուսաբանել։

— Ինչպէս հարցուց անգլիացին տարակոյսով։

— Նա՛խ, ձեր գիմագիծերէն դատելով՝ ուրկէ գիւրաւ կարելի է ձեր հոգին կարդալ, իսկ եթէ ուզէք՝ նոյնիսկ կրնամ ձեզի պատմել թէ ապրած ի՞նչպէս ժամանակ անցուցիք, սակայն քաղաքավարական պարտականութիւն մը կատարենք նախ։

Այս խօսքին վրայ Դեղամ այցաքարտը երկարեց անգլիացիին, որ հետաքրքիր ակնարկ մը նետեց անոր վրայ, ու ցաւ յայտնեց չիկարինալ փոխադրել ձերն համար։

— Լա՛ւ, ասրիմն, աւելցուց Դեղամ, հաճեցէք յուշատետրիս մէջ նշանակել ձեր անունը, ապրելով գրքերու հաւաքածոյիս մէջ չափեկան նմոյշ մ՚ալ աւելցնելով...։

Անգլիացին այս անգամ նեղը մնաց և ակամայ ձեռք առաւ յուշատետրը բաւական վարանումով։ Երբ աւարտեց Դեղամ նոյն վայրկենին ոտքի ելաւ ու մօտակայ սրահը անցնելու վրայ էր երբ անգ-

լիացին կեցուց զայն հարցնելով թէ ինչպէս պիտի հաղորդէր իր գուշակութիւնները։

—Վայրկեան մը, վրայ բերաւ Գեղամ ու դուրս ելաւ, վերադարձին նշան ըրաւ որ իրեն հետևինք, ու միասին Բերոյի մատան ձեռք առինք։

Տասը վայրկեան վերջ՝ խոշոր շէնքի մը առջև կանգ կ՚առնէինք ու բարեկամս կը փոթթար մասը ելեկտրական կոճակին վրայ կոխել։

Նոյն պահուն Անդլիացին հեռաբրբիր ակնարկ մը կը պատցուներ դուռին կողմը, թերևս սպասելու թիւը վնտռելու մտքով։ Շատ չանցած մուտք կը դարձէինք Գեղամի ծանօթներին մէկուն տունը, ուր բարեկամիս այցելութիւնը խանդավառութեամբ կ՚ողջունէին։

Անմիջապէս սրահ առաջնորդեցին մեզ, տանտէր և տիրուհի օրիորդներ սիրուն զոհունակ արտայայտութեամբ բարևել մեզ։

Փոխադարձ ծանօթացումներէ վերջ, խնդրեցին Գեղամէ որ մագնիսական փորձ մը կատարէ։

Գեղամ կը վարանէր. բայց տանտէրը այնքան յամառեցան իրենց պահանջին վրայ, որ բարեկամս տեղի տալով՝ տաքի ելաւ ու մեծատեցաւ ծանր աչքերով զեղեցիկ աղջկան մը, որուն երակոտ նայուածքը խորհրդաւոր ձգողութիւն մ՚ունէր։

Բարեկամս դրուատեց այդ մանկամարդ օրիորդին յատկութեան կարողութիւնները, որոնց շնորհիվ, աւելցուց, կարելի պիտի ըլլար թագուն իրողութիւններ գտնել։

Այս յայտարարութիւնը չատերու հետաքրքրութիւն պատճառեց, մինչ ոմանք՝ սկեպտիկի ժպիտներ կ՚արձակէին։ Գեղամ օրիորդին առջև տաքի կանգնած, խիստ դրական արտայայտութեամբ մը առաջարկեց ոմանց փորձի ենթարկուիլ և բոլոր հանդիսատեսներուն լռութիւն հրամայեց։ Փորձը կը սկսէր։ Գեղամ նախ ամփոփուեցաւ, ուժեղ արտայայտութիւն մ՚առաւ, միւնոյն ատեն նայուածքը օրիորդին վրայ սևեռելով։ Մինչ ան՝ այս տարօրինակ երևոյթէն չանկարծակիի եկած՝ ինքնաբերաբար կը ժպտէր։ Բայց ինքան սիրուն էր այդ ժպիտը որ կը դիմէր զիս։ Ամէն ոք տեսակ մը նախապաշարումով, բայց միևնոյն ատեն բուռն հետաքրքրութեամբ կը դիտէր Գեղամի էն փոքր շարժումները իսկ, և ամենուն սպասողական վիճակին հետևանքով, սենեակին մէջ մեռելատիպ լռութիւն մը կը տիրէր, տեսակ մը խորհրդաւորութիւն ընկերացած, որ անբացատրելիին ազդեցութիւնը պիտի վերապրի!...։ Փորձը կը յառաջանար, հիմա օրիորդը նուազած նայուածքով կը դիտէր բարեկամս, ու շատ չանցած արտաուշ հառաչանքով կը մագնիսանար ամենուն զարմացական նայուածքներուն տակ։

Գեղամ կարգ մը փորձերով ենթական խոր քունի ենթարկելէ վերջ.

—Կը լսե՞ս դիս, հարցուց, հիմա պիտի խօսիս, և պատասխանես հարցումներուս։

Օրիորդը գլուխը ցնցեց ու լուռ մնաց։

Գեղամ հարցումը կրնելով.

—Կը տեսնե՞ս, յարեց, ձեռքիս յուշատետրը՝ որուն մէջ անգլիերէն անուն մը կայ, սակայն հոս գտնուող պարոնին ճիշտ անունը կը ներկայացնէ՞ թէ ոչ։

—Այո՛, ճիշդ անունն է, պատասխանեց օրիորդը խոր լռութեան մէջ։

—Հիմա այցելէ պարոնին աշխատութեան սենեակը և նկարագրէ զայն։

Վայրկեան մը չքնաղ օրիորդին աչքերը մեղմօրէն շարժեցան կոպերուն տակ, մինչ սն, բերանը բանալով.

—Ա՜հ, կը սեսնեմ յարեց, հո՛ն հինգ աթոռ և սենեակին մէջտեղը գրասեղան մը կ'երևին, իսկ պատէն կախուած են երկու աշխարհագրական քարտէզ որոնց մէկը Անգլիան, իսկ միւսը Թիւրքիան կը ներկայացնէ։ Դուռին հանդիպակողմի պատին վրայ կայ նաև մանկամարդ օրիորդի մը նկարը աղօթողի դիրքին մէջ։

Այս տեղեկութիւնները Անգլիացին բուռն հետաքրքրութեամբ կը պաշարէին, որով կը սկսէր լարուած ուշադրութեամբ հետևիլ փորձին։

Գեղամ խօսքը շարունակելով հարցուց թէ անգլիացին ցօրեկ ատեն ինչպէ՞ս ժամանակ անցուց։ Ասոր վրայ, օրիորդը պաշտելի բերանը բացաւ և նուրբ առոգանութեամբ մը — խիստ ջղագրգիռ վիճակ մ'ունէր, ըսաւ, և անսովոր բարկութիւն կը ժամանէր, որովհետև առտուն բազմաթիւ անձեր խուժած էին իր մօտ և իրենց պահանջկոտութեամբը չափազանց կը բարկացնէին զինքը։ Իրիկուան դէմ բարձրահասակ մարդ մը ներկայացաւ երկու տիկիններու ընկերակցութեամբ, որոնց մէկը սպիտակաղեսա, իսկ միւսը կարմիր պլուզ հագած էր։

Այս յայտարարութեան վրայ օրիորդը լուռ մնաց, մինչ անգլիացին հետզհետէ աւելի կը ջղայնանէր... այնպէս որ դրեթէ սկսաւ, Գեղամի ականջին մօտենալով՝ խնդրեց որ փորձը դադրեցնէ, հապա ինձմէ լսելի ձայնով մը։

Գեղամ հաւանութիւն յայտնելու վրայ էր, սակայն օրիորդը խօսքը շարունակելով.

—Բան մը ևս կը նախադրամ, աւելցուց, պարոնը ընդարձակ պաշտօնատան մը մէջ կը ծառայէ, ուր յիսունի մօտ անձ մը, խիստ բարեացակամ կը թուի, թէև դաղտնապէս դէշ դիտաւորութիւններ կը անուցանէ...։ Ա՛յդ մարդը մօրուսաւոր կրօրվի անձ մ'է...։

Այս բացատրութեան վրայ Անգլիացին կարմրեցաւ այնպէս որ Գեղամ անպատշաճ նկատեց փորձը շարունակել ու թելադրեց են-

թակային որ արթնայ:

Ժամանակը արդէն յառաջացած ըլլալով փութացինք մեկնիլ, ամենուն շնորհակալութեան բացագանչութիւններուն տակ։

Փողոցին մէջ էինք արդէն ու անգլիացին մեզի կ՚ընկերանար, առանց կարենալու իր զարմանքը զսպել ու կ՚ուսլլցնէր ան.

—Թէև չատ կարդացած եմ մագնիսականութեան մասին, բայց երբեք չպիտի կրնայի այդքան չահեկան անցքեր երևակայել։ Այո՛, այդ փորձը անմոռանալի պիտի մնայ, քանի որ հակառակ ինքնութիւնս սքօղելու ջանքերուս, մագնիսականութեամբ կրցիք գուշակել իմ ասպարէզս. . . զիովին վրէժ լուծելով ձեր ընկերոջ այն միամտութիւնը՝ որով այնքան անվերապահութեամբ պատասխանած էր հարցումներուս. . . ։

Լռեց անգլիացին վայրկեան մը ու յետոյ շարունակեց իմ կոչմս դառնալով.

—Իսկ ձեզի, պարո՛ն, դիտելու կարողութիւն և վերապահութիւն կը յանձնարարեմ, որոնց շնորհիւ է որ անգլիացիները այնքան յառաջդիմած են. . . ։

Ասոնք եղան մեր խօսակցին վերջին բառերը, որու վրայ տաքրջինակ փութկոտութեամբ մը թրամուէյը մտնելով անհետ եղաւ մեր տեսողութենէն։ Տխրութիւնս փարատած էր այլևս, և այն դիշերը հանգիստ քնացայ. . . ։

ՎԵՐՋ.

Մ. Ե. ԽՏՇԵԱՆ

GRANDS MAGASINS

DE LA RUE FRANQUE — SMYRNE

P. XENOPOULO & C.

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆՔ ՖՐԱՆԿԱՑ ԹԱՂԻ

Բ. ՔՍԷՆՕՊՈՒԼՕ ԵՒ Ը՝Ն

ՄՕՏԵՐՍ ԼՈՑՍ Ա՛ՏԻՍԼԵՆ

Մ. ԱՄՈՒՐԵԱՆԻ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԸՆՀ. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ Ա. ՀԱՅՈՐ

ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ԳՐԱՏԱՆ ՄԷՋ կը ծախուին ամեն տեսակ գիրքեր, մեր ընթերցողներու մասնաւորապէս կ՚յանձնարարէ՝ Մ. Մամուրեանի

Հայկական Նամականին	*Դին*	10 *դրշ.*
Անգլ. Նամականի կամ Հայու մը ճակատգ.	»	20 »
Սև լեռին մարդը	»	7 »

ԿԱՐԴԱՑԷ՛Ք

Վահան Ապլանի «ԿԵԱՆՔԻ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ»Ը

որ առնվազին կեանքէ առնուած գեղեցկահիւս եւ շինիչ պատմուածքներու ամփոփումը մըն է։ Գին 5 դրշ.

Նոյն հեղինակին «ՎՐԷԺԻ ԴԱՐԷՆ, ԽՂՃՄՏԱՆՔԻ ՁՈՀԸ»

որ ազգային ցաւոտ կեանքէն առնուած դրուագ մըն է, գրուած հեղինակին յատուկ հզօր եւ ազդու ոճով մը եւ ձօնուած Մարգուանի հայ նահատակներուն։ Գին 2½ դրշ.

Երկուքին համար դիմել մեզ եւ Պօլսոյ բոլոր գրատուները։

HYGIÈNE BEAUTÉ

CRÈME SIMON

Վայելչասէր կիները

ՈՐՈՆՔ ԿՈՒԶԵՆ ՊԱՀՊԱՆԵԼ

ՈՐԵՆՑ ԳԵՂԵՑԿՈՒԹԻՒՆԸ

ՊԷՏՔ Է ԱՄԵՆ ՕՐ ԳՈՐԾԱԾԵՆ

ՄԶԱՊԵՊԷՍ

ՔՐԷՄ ՍԻՄՈՆԸ

ԿԼԻՍԷՐԻՆՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ

ՀՆԱՐՈՒԱԾ 1860

ԱՄԵՆԱՇԻՆ

ԳԵՂԵՑԿԱՑՆՈՂ ՔՐԷՄԸ

☞ ԿԸ ԳՏՆՈՒԻ —

— ԳԵՂԸՐԱՆՆԵՐՈՒ — ՀՈՏԵՂԻՆԱՑ ԽԱՆՈՒԹՆԵՐՈՒ —
— ՊԱՀԱՐՆԵՐՈՒ ՄԷՋ —

ԳՆԵԼՈՒ ԱՏԵՆ Լաւ Ուշադրութիւն Ընել —

— ՎԱՃԱՌԱՆԻՇԻՆ *եւ Մերժել*

ԿԵՂԾ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ —

ԲՐՆՁԱՓՈՇԻ
ՍԻՄՈՆ
ԱՌԱՆՑ ՊԻՍՄՈՒԹԻ

ՕՃԱՌ
ՔՐԷՄ ՍԻՄՈՆ
ԲԱՑԱՐՁԱԿԱՊԷՍ ՄԱՔՈՒՐ

☞ Ժ. ՍԻՄՈՆ -- ԲԱՐԻՁ ☜